

Баргель О. Р.,

асистент, аспірант кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАГМАТИКА АКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕЙКСИСУ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОД

Анотація. Стаття присвячена аналізу актуалізації дейксису в англійських текстах міжнародних торговельних угод. У статті окреслено поняття дейксису та охарактеризовано його основні типи, а саме: дискурсивний дейксис, просторовий дейксис, часовий дейксис, рольовий дейксис та соціальний дейксис. Також зосереджено увагу на прагматичному аспекті типів дейксису. В результаті аналізу чотирьох міжнародних торговельних угод зроблено висновок про домінування дискурсивного дейксису, який вербалізується за допомогою присвійних прикметників *“its”* та *“their”*, вказівних займенників *“this”*, *“that”*, *“these”*, *“those”*, означеного артикля *“the”* та вживання великої літери. Прагматичний вплив вищезгаданих виразів дискурсивного дейксису полягає в анафоричному та катафоричному посиланні на елементи тексту, які містять вагомий інформаційний вміст, без якого неможлива подальша адекватна інтерпретація тексту. Дослідження також показало функціонування просторового дейксису, часового дейксису та рольового дейксису. Просторовий дейксис та часовий дейксис виражені прислівниками *“hereafter”*, *“thereafter”*, *“thereto”*, *“hereinafter”*, *“thereafter”*, *“hereby”* тощо, прикметниками *“former”* та *“latter”*, а також вказівними займенниками *“this”*, *“that”*, *“these”*, *“those”*, прагматична роль яких полягає у просторово-часовому розташуванні елементів тексту відносно комунікантів, що сприяє лаконічності та інформативності тексту. Було також виявлено, що рольовий дейксис реалізують словотвірні суфікси *-or-*, *-er-*, *-ee* та *-ent*, прагматичний вплив яких полягає в ідентифікації виконавця та реципієнта дії, тобто визначенні ролей сторін угоди. Було зроблено висновок про те, що коректне використання дейктичних виразів сприяє розумінню контексту, інформативності та лаконічності тексту, розумінню ролей сторін угоди, що сприяє кращому орієнтуванню та адекватному трактуванню тексту угоди.

Ключові слова: дейксис, дейктичні вирази, міжнародна торговельна угода, дискурсивний дейксис, просторовий дейксис, часовий дейксис, рольовий дейксис.

Постановка проблеми. Міжнародні договори регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права і приносять вигоду всім сторонам за належного виконання зобов'язань, прописаних в них. Важливим є прагматичний вплив текстів цих договорів, зумовлений їх мовними особливостями, серед яких вагому роль відіграє вживання дейктичних виразів. Незнання нюансів їх коректного використання неодмінно призведе до провалу правової комунікації між сторонами договору. Актуальність даного дослідження полягає у тому, що глибоке розуміння вживання дейктичних мовних засобів в англійських текстах міжнародних торговельних угод сприятиме їх кращому розумінню та інтерпретації.

Аналіз досліджень. Категорія дейксису та його прагматичні особливості вже тривалий час були сферою досліджень чима-

лої кількості науковців, серед яких Ч. Філлмор, Дж. Лайонз, С. Левінсон, Дж. Юль, Ф. Бацевич, Г. Костенко, М. Холлідей та Р. Хасан, М. Абдулла, Е. Павлікова та інші. Ч. Філлмор надав розлогу характеристику та класифікацію дейксису у своїй роботі *“Lectures on Deixis”* [1]. Дж. Лайонз обмірковував дейксис, простір та час у контексті семантики [2]. С. Левінсон аналізував філософські та описові підходи до характеристики дейксису у своїй книжці *“Pragmatics”* [3]. Дж. Юль надав коротку характеристику дейксису в *“Study of Language”* в розділі присвяченому прагматичній [4]. Ф. Бацевич досліджував дейктичні засоби у контексті лінгвістичної прагматики [5]. Г. Костенко аналізує особливості вираження дейксису в англійських науково-технічних текстах [6]. М. Холлідей та Р. Хасан описали дейктичні засоби мови, аналізуючи референцію як когезивний засіб у своїй праці *“Cohesion in English”* [7]. Сферою зацікавлення М. Абдулли є вербалізація дискурсивного дейксису в англійській мові [8]. Е. Павлікова акцентує увагу на тому, що для трактування юридичного тексту критично важливо розуміти часову, просторову та соціальну природу комунікації в юридичному дискурсі [9].

Мета статті – визначити основні засоби актуалізації та види дейксису на матеріалі англійських текстів міжнародних торговельних угод та проаналізувати їхній прагматичний вплив на розуміння та інтерпретацію даних текстів.

Виклад основного матеріалу. Ф. Бацевич визначає дейксис як вказівну функцію одиниць мовного та паралінгвального кодів у спілкуванні за допомогою граматичних, лексичних, паралінгвальних та просодичних засобів. Дана функція ідентифікує та локалізує учасників спілкування, процеси, події тощо стосовно різних контекстів, серед яких можна виділити часовий, просторовий, соціальний тощо [5, с. 118]. С. Левінсон описує дейксис як спосіб, за допомогою якого мови кодують або граматикують особливості контексту висловлювання або мовленнєвої події, тобто інтерпретація висловлювань залежить від аналізу контексту висловлювань [3, с. 54]. Дж. Лайонз пише, що дейксис позначає функції особових та вказівних займенників, часу та інших лексико-граматичних ознак, які пов'язують висловлювання з просторово-часовими координатами акту мовлення [2, с. 636]. Ч. Філлмор дає розлогу пояснення дейксису: це назва формальних властивостей висловлювань, що визначаються та трактуються завдяки знанню певних аспектів комунікативного акту, в якому ці висловлювання можуть відігравати певну роль. До них належать особи співрозмовників у комунікативній ситуації; місце або місця, де вони перебувають; час, коли відбувається комунікація; час, у який надсилається повідомлення, та час, коли його отримують; ретроспективна чи проспективна інформація дискурсу; соціальний статус учасників комунікації [1, с. 40]. М. Абдулла констатує,

що у сучасній лінгвістиці дейксіс має значення «позначати», «показувати», «вказувати на» і слугує для актуалізації денотативного змісту висловлювання, компонентів і ситуації тексту [8, с. 141].

Описуючи дейксіс, Дж. Юль зазначає, що певні доволі звичні слова в англійській мові неможливо інтерпретувати, не знаючи контексту. До таких слів він відносить прислівники місця “here” та “there”, прислівники часу “now”, “then”, “yesterday”, “tomorrow”, “today”; вказівні займенники “this”, “that”, “these”, “those”; та особові займенники “you”, “me”, “she”, “it”, “them”. На його думку, речення, які містять вищезазначені слова практично неможливо зрозуміти, якщо невідомо, хто говорить, про кого, де і коли [4, с. 130]. Комунікативна функція вищезазначених дейктичних виразів полягає у формуванні цілісності та зв'язності текстів та урізноманітнення прагматичних та семантичних смислових нюансів. У лінгвістиці загально визначеними є наступні типи дейксісу: дискурсивний, рольовий, часовий, просторовий та соціальний [1; 5, с. 122].

Рольовий дейксіс полягає у позначенні адресанта, адресата та третіх осіб, які є учасниками мовленнєвого акту, тобто позначає ролі учасників мовленнєвої події, під час якої виголошується відповідне висловлювання. Перша особа вербалізує посилаючого на самого себе, друга вербалізує звернення до одного або більше адресатів, а третя актуалізує звернення до осіб чи об'єктів, які не є ні адресантами ні адресатами висловлювання. Просторовий дейксіс вказує на місце комунікативного процесу, позначає просторове місце відносно місця перебування учасників мовленнєвої події. Часовий дейксіс полягає у тому, що адресант розташовує інформацію в часових рамках, скерованих з минулого в майбутнє, позначає точки та проміжки часу відносно часу, коли було вимовлено висловлювання. Текстовий (дискурсивний) дейксіс послуговується ретроспективною та проспективною референцією, тобто відсилає на інформацію, яка була подана раніше або буде ще подана; соціальний дейксіс відображає статус учасників комунікації [1; 3, с. 62; 5, с. 118–128].

Міжнародна торговельна угода є правовою формою проведення міжнародних торговельних операцій, угодою з надання послуг, оренди, обміну науковими та технічними знаннями, постачання визначеної якості та кількості товарних одиниць. Міжнародні торговельні угоди укладаються у письмовій формі між двома або більше суб'єктами, які перебувають в різних країнах, визначають їхні права та обов'язки у торговельній галузі і регулюються міжнародним торговельним правом [10, с. 443]. Тексти торговельних угод, які є комунікативною одиницею та підвидом універсального тексту, належать до юридичного дискурсу. Їм, як і іншим правовим текстам, притаманні наступні ознаки: імперативний та волюнтаристичний характер, безособовість, точність, нейтральність, когерентність, відсутність експресивної лексики, вживання номінальних структур, пасивних та паралельних конструкцій, архаїзмів тощо [11, с. 69].

Аналізуючи юридичні способи звертання в юридичному дискурсі, Е. Павлікова доходить до висновку, що дейксіс є егоцентричним, адже адресант є центральною особою; центральним часом є час, в який текст створюється адресантом; центральним простором є той, де адресант створює текст тощо. На її думку, інтерпретація слів, які позначають людей, місце, час тощо в юридичному дискурсі не є однозначною, оскільки часто

відсутня співпраця між адресантом та адресатом [9, с. 98]. С. Левінсон також вважає, що дейксіс організований егоцентрично і називає перераховані Е. Павліковою особливості дейктичним центром [3, с. 64]. П. Батт та Р. Касл також підкреслюють, що автори правових текстів уникають вживання особових займенників, вживаючи формальні заміники на кшталт “the said”, “the aforesaid” тощо [12, с. 208]. Це зумовлено безособовим та нейтральним стилем таких текстів, що вказує на нечасте вживання рольового дейксісу.

Для визначення прагматичних особливостей вживання дейксісу ми розглянули чотири міжнародних торговельних угоди, які сумарно налічують понад 300 сторінок тексту, а саме – Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ (2010), Угода про вільну торгівлю між США та Австралією (2004), Угода про цифрову торгівлю між Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії та Республікою Сінгапур (2022) та Всеохоплююча економічна та торговельна угода між Канадою та Європейським Союзом (2017).

Проаналізуємо уривок однієї із статей Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ: “*The Party intending to take a bilateral safeguard measure under this Article shall immediately, and in any case before taking a measure, make notification to the other Parties...*” [13]. У вищеподаній статті спостерігаємо анафоричну (ретроспективну) референцію, вербалізовану за допомогою означеного артикля “the” в комбінації з прикметником “other”, який модифікує іменник “Parties”, та вказівного займенника “this”, який модифікує іменник “Article”. Е. Павлікова додає, що вживання іменників з великої букви також слугує засобом референції [9]. До прикладу, “Parties” повідомляє реципієнту про те, що мова йде про сторін-підписантів конкретного документа, а “Article” – що мова йде про конкретну статтю. Наявні дейктичні мовні засоби вказують на раніше зазначену інформацію в межах тексту, яку реципієнт контекстуально розуміє, з чого можна зробити висновок про актуалізацію дискурсивного дейксісу. Варто також звернути увагу на вказівний займенник “this”, який також сигналізує про просторово-часову позицію (просторово-часовий дейксіс), тобто «в даний час і даному місці (в документі); ближче в часі і місці».

Е. Павлікова, описуючи рольовий дейксіс в юридичних текстах, зазначає, що словотворчі суфікси використовуються для позначення сторін договору та розрізнення їхніх ролей, тобто протиставлення між виконавцем та об'єктом дії. Контраст між сторонами угоди насамперед зумовлений співвідношенням між основою слова та суфіксом, тому певні суфікси слугують носіями розрізнювального значення, серед яких вона виділяє такі пари: -or та -ee (Trustor-Trustee); -er та -ee (Payer-Payee); -ant та -er (Claimant-Claimer) [9, с. 88–89]. У проаналізованих документах ми виявили наступні слова, у яких суфікси розкривають виконавця дії: *monopoly supplier of a service, service consumer, investor of a Party, an entrepreneur, end-user, financial service supplier, producer, Chapter Coordinators, successor, respondent (у цьому слові спостерігаємо суфікс -ent), intra-corporate transferees, graduate trainees, the holders of intellectual property rights*. [13; 14; 15; 16]. Суфікси -er та -or позначають виконавця дії, а -ent в “respondent” (відповідач у судових процесах) та -ee в “transferee” (правонаступник) та “trainee” (стажер) – реципієнта дії.

“Each Party, through *its* customs authorities, shall adopt procedures providing for the expeditious release of the goods described in paragraph 1. To the extent possible, when *such* goods accompany a national or resident of the other Party seeking temporary entry, and are imported by *that* person for use in the exercise of a business activity...” [14]. У цьому уривку статті виділимо використання присвійного прикметника “*its*”, який вказує на “*Party*” та детермінативу “*such*”, який модифікує “*goods*”, допомагаючи реципієнту зрозуміти про які товари йде мова. Дані засоби слугують прикладом анафоричної референції, вербалізуючи дискурсивний дейксис. Особливу увагу звертаємо на дейктичне “*that*”, яке на противагу “*this*”, можна інтерпретувати як «*туди і там; віддаленість у часі та просторі*».

Протиставлення “*this*” та “*that*” можна також виразити за допомогою прикметників “*former*” та “*latter*”, які, на думку Павлікової, переважно вербалізують часовий або рольовий дейксис [9, с. 93]: “Each Party shall have the right to require a financial service supplier of the other Party to use or locate financial service computing facilities in the former Party's territory...” [15]. “...no person other than the person who submitted them may, without the latter's permission, rely on such data...” [16].

В торговельних угодах спостерігаємо високу частоту вживання часово-просторових архаїчних прислівників на кшталт “*thereafter*”, “*thereby*”, “*therein*”, “*therefore*”, “*thereto*”, “*hereinafter*”, “*hereby*”, “*whereas*”, “*whereby*” тощо, які Е. Павлікова називає юридичними дейктичними виразами. Їхня особливість полягає у тому, що вони містять два і більше компоненти, де першим компонентом (префіксом) слугують прислівники місця “*there-*”, “*here-*”, “*where-*”. “*Here*” актуалізує значення «*тут і в цей момент*», а “*there*” – «*там і в той момент*», тобто є віддаленим в часі та просторі [9].

Розглянемо наступні приклади: “The rights and obligations of the Parties...shall be governed by the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade (*hereinafter* referred to as “the TBT Agreement...” [13]. “The Committee shall meet within 45 days after the date of entry into force of this Agreement, and at least once a year *thereafter*...” [14]. “...by Article XI of the GATT 1994, which is *hereby* incorporated into and made part of this Agreement”. [13]. “References in this Chapter to technical regulations, standards, and conformity assessment procedures include amendments *thereto*...” [14]. Прислівник “*hereinafter*” вербалізує значення «*пізніше в тексті цієї угоди*»; “*thereafter*” – «*після моменту набуття юридичної сили угоди*»; “*hereby*” актуалізує значення «*цим і тут*», тоді як “*thereto*” – «*до них; до вже раніше зазначених*». У даному випадку також спостерігаємо актуалізацію просторового дейксису та часового дейксису.

Висновки. Після аналізу англомовних текстів чотирьох міжнародних торговельних угод ми дійшли висновку про домінування виразів дискурсивного дейксису. Також спостерігаємо актуалізацію просторового дейксису, часового дейксису та рольового дейксису. Дискурсивний дейксис вербалізують присвійні прикметники “*its*” та “*their*”, вказівні займенники “*this*”, “*that*”, “*these*”, “*those*”, означений артикль “*the*” та вживання великої літери. Їхня прагматична функція полягає у анафоричній та катафоричній референції, тобто посиланні на раніше зазначених (або тих, які будуть пізніше зазначені) елементів тексту, які містять важливу інформацію, без якої неможлива подальша коректна інтерпретація тексту.

Складні прислівники “*hereafter*”, “*thereafter*”, “*thereto*”, “*whereby*” тощо, які містять два і більше компоненти, прикметники “*former*” та “*latter*” а також вказівні займенники “*this*”, “*that*”, “*these*”, “*those*” актуалізують просторовий та часовий дейксис. Їхній прагматичний вплив полягає у локалізації та часовому обрамленні елементів тексту відносно комунікантів, що сприяє лаконічності та інформативності тексту, а також швидшому та кращому орієнтуванню в ньому.

Рольовий дейксис реалізують словотворчі суфікси *-or*, *-er*, *-ee* та *-ent* (в одному випадку). Їхній прагматичний полягає у позначенні виконавця та реципієнта дії, таким чином ідентифікуючи ролі учасників угоди.

Отож вдале застосування дейктичних виразів сприяє коректній інтерпретації тексту міжнародної торговельної угоди завдяки розумінню контексту та часово-просторових особливостей елементів тексту, їхній інформативності та лаконічності, а також чіткому усвідомленню ролей сторін угоди.

Література:

- Fillmore C. Lectures on Deixis. Berkeley: University of California, 1971. 90 p.
- Lyons J. Semantics. Volume 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977, pp. 373–897.
- Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 417 p.
- Yule G. The Study of Language. Fourth Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 320 p.
- Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Підручник. К.: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
- Костенко Г. М. Своєрідність вираження дейксису у науково-технічному тексті. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 91–94.
- Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. Longman Group Ltd. London. 1979. 374 p.
- Abdulla M. The Peculiarities of Text/Discourse Deixis in the English Language. Canadian Center of Science and Education. International Journal of English Linguistics, Vol. 10, No 3, 2020, pp. 141–150.
- Pavličková E. Ways of Addressing in Legal Discourse. Muni Journals. Discourse and Interaction, Vol. 1, No 1, 2008, pp. 87–98.
- Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Барановська М. І. та ін. Міжнародна торгівля. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник. За ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Барановської М. І. К.: Центр учбової літератури, 2011. 512 с.
- Баргель О. Р., Саноцька Л. Г. Лінгвальні особливості англомовних текстів міжнародних правових документів. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 8 (36), вип. 1 С. 63–70.
- Butt P., Castle R. Modern Legal Drafting: A Guide to Using Clearer Language. (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 240 p.
- European Free Trade Association. Free Trade Agreement Between the EFTA States and Ukraine. URL: <https://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/free-trade-relations/ukraine/EFTA-Ukraine%20Free%20Trade%20Agreement.pdf> (Дата звернення: 11.01.2024).
- Australian Government. Department of Foreign Affairs and Trade. Australia-United States FTA. URL: https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/Final_text_ausfta.pdf (Дата звернення: 11.01.2024).
- Ministry of Trade and Industry. Singapore. UK-Singapore Digital Agreement. URL: <https://www.mti.gov.sg/Trade/Digital-Economy-Agreements/UKSDEA> (Дата звернення: 11.01.2024).

16. European Union. Canada-European Union Comprehensive Economic and Trade Agreement. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22017A0114\(01\)&rid=5](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22017A0114(01)&rid=5) (Дата звернення: 11.01.2024)

Barhel O. Pragmatics of actualization of deixis in English texts of international trade agreements

Summary. The article analyzes the actualization of deixis in English texts of international trade agreements. The article defines the concept of deixis and characterizes its main types, namely discourse deixis, spatial deixis, temporal deixis, personal deixis, and social deixis. Attention is also focused on the pragmatic aspect of the types of deixis. As a result of the analysis of four international trade agreements, it is concluded that discourse deixis is dominant, verbalized by means of the possessive adjectives *its* and *their*, the demonstrative pronouns *this*, *that*, *these*, *those*, the definite article *the*, and the use of a capital letter. The pragmatic impact of the above-mentioned expressions of discourse deixis is anaphoric and cataphoric reference to text elements that contain important information, without which further adequate interpretation of the text is impossible. The

study also showed the functioning of spatial deixis, temporal deixis, and personal deixis. Spatial deixis and temporal deixis are expressed by the adverbs *hereafter*, *thereafter*, *thereto*, *hereinafter*, *thereafter*, *hereby*, etc., the adjectives *former* and *latter*, as well as demonstrative pronouns *this*, *that*, *these*, *those*, whose pragmatic role is to spatially and temporally locate the text elements in relation to the participants of communication, which contributes to the conciseness and informativeness of the text. It has also been found that personal deixis is realized by the word-forming suffixes *-or*, *-er*, *-ee* and *-ent*, the pragmatic impact of which is to identify the doer and the recipient of the action, i.e. to determine the roles of the parties to the agreement. It is concluded that the correct use of deictic expressions contributes to the understanding of the context, informativeness and conciseness of the text, understanding of the roles of the parties to the agreement, which contributes to better orientation and adequate interpretation of the text of the agreement.

Key words: deixis, deictic expressions, international trade agreement, discourse deixis, spatial deixis, temporal deixis, personal deixis.